

כיצד מתפללים? הופעת התפילה

כקטגוריה דתית חדשה בשלהי העת העתיקה

ד"ר שרגא ביק

שיעור 1

הפרובלמטיזציה של התפילה

יהודה החסיד, ספר חסידים, ה-ו

כמעשה באדם אחד שהיה רועה בהמות ולא היה יודע להתפלל. וכל יום היה אומר: רבנו של עולם, גלוי וידוע לפניך שאילו היו לך בהמות ונותנן לי לשמרן, לכל אני שומר בשכר, ולך הייתי שומר בחינם, כי אני אוהב אותך. וישראלי היה. פעם אחת היה הולך תלמיד חכם אחד לדרכו ומצא את הרועה שכך היה מתפלל. אמר לו: שוטה, אל תתפלל כך. אמר הרועה אליו: היאך אתפלל. מיד לימד לו התלמיד חכם סדר ברכות וקריאת שמע ותפילה, על מנת שלא יאמר עוד מה שהיה רגיל לומר. לאחר שהלך אותו תלמיד חכם, שכח כל מה שלימד לו ולא התפלל. וגם מה שהיה רגיל לומר היה ירא לומר, מפני שאותו צדיק מנע ממנו. ראה אותו תלמיד חכם בחלום הלילה שהיו אומרים לו: אם לא תאמר לו, שיאמר מה שהיה רגיל לומר קודם שבאת אליו, ואם לא תלך, תדע הרעה אשר תמצא אותך, כי גזלת לי אחד מן העולם הבא. מיד הלך ואמר לו מה אתה מתפלל? אמר לו לא כלום כי שכחתי מה שלמדתי, וגם צויתיני שלא לאמר אם היו לו בהמות. אמר החכם כך וכך בא אלי בחלום, אמור מה שהיית רגיל לומר. הרי בכאן לא תורה ולא מעשים, אלא שחשב לעשות טוב והעלה לו לדבר גדול. כי רחמנא לבא בעי.

יוחנן קסיאנוס, התוועדות, 10.3 (תרגום המרצה)

וכאשר קמנו להודות לאלוהים והקרבתו כולנו יחד את תפילותינו לפני האדון, נבון הזקן כל כך ברוחו בשעת התפילה, מפני שחש כי דמות האלוהות האנתרופומורפית, שאותה נהג להציב לנגד עיניו בתפילתו, נמחתה מלבו, עד שלפתע פרץ בבכי מר וביפחות חוזרות ונשנות. הוא השליך את עצמו ארצה וקרא בקול יללה גדול מאוד: "אוי לי, אומלל שכמותי! לקחו ממני את אלוהיי; וכעת אין לי במי לאחוז, ואינני יודע עוד למי להשתחוות או אל מי לפנות!" המראה הזה זעזע אותנו מאוד. ומאחר שכוחה של ההתוועדות הקודמת עדיין היה טבוע בלבנו, שבנו אל אבא יצחק; וכשראינו אותו בקרבת מקום, פנינו אליו בדברים האלה.

פרדריך היילר, התפילה, מינכן, 1921 (תרגום המרצה)

התפילה בראשיתה היא פורקן רגשי ספונטני, השתפכות חופשית של הלב. במהלך התפתחותה היא נעשית לנוסחה קבועה, שבני אדם מדקלמים ללא רגש או הלך רוח של דבקות, בלא שייגעו בה ללא הלב ולא הדעת.

המאפיינים המהותיים של התפילה אינם ניכרים לעולם בצורות משניות, מתפוררות ומתות אלה, אלא רק בתפילה פשוטה ובלתי-מעורבת, כפי שהיא חיה בקרב בני אדם בלתי-מתוחכמים ופרימיטיביים, וכן בקרב אישים דגולים בעלי גאונות יוצרת.

גדליהו סטרומזה, קץ עידן הקרבנות:

תמורות דתיות בשלהי העת העתיקה (מאגנס, 2013), עמ' 72

ניתן לטעון שהחרבת המקדש בירושלים בידי טיטוס בשנת 70 לספירה, בעקבות המרד היהודי, היא הגורם המשמעותי ביותר לתמורה האטית עד מאוד בדת, שלה אנו חייבים, בין השאר, את התרבות האירופאית. על היהודים בוודאי להודות לטיטוס, שזכרו מאוס בעיניהם, על כך שהחריב את מקדשם בפעם השנייה ועל כך שהכריח אותם כנגד רצונם להשתחרר מהקורבן ומהאלימות הריטואלית שלו, לפני כל חברה אחרת...

תוצאה אחרת של חורבן בית המקדש בירושלים הייתה יצירת האפשרות לספיריטואליזציה של עבודת האל, הליטורגיה: בטרנספורמציה של הריטואל המלווה את עבודת הקורבנות, בהחלפת הקורבנות היומיים בתפילות, ובהענקת ערך מחודש לתפילות העתיקות.

הבשורה על פי מתי ו, 13-5

כאשר אתם מתפללים אל תהיו כצבועים, האוהבים להתפלל בעמדם בבתי כנסת ובפנות של רחובות למען יראו לבני אדם. אמן אומר אני לכם, שכרם אתם. ואתה כאשר תתפלל הכנס לחדרך, סגר את הדלת בערך והתפלל לאביך אשר בסתר, ואביך הרואה במסתרים יגמל לך. כאשר אתם מתפללים המנעו מלגבב מלים כגויים, החושבים שברב דבורם ישמעו. אל תהיו דומים להם, כי יודע אביכם את צרכיכם בטרם תבקשו ממנו. לכן כך התפללו אתם: 'אבינו שבשמים, יתקדש שמך, תבוא מלכותך, יעשה רצונך כבשמים כן בארץ. את לחם חקנו תן לנו היום, וסלח לנו על חטאינו כפי שסולחים גם אנחנו לחוטאים לנו. ואל תביאנו לידי נסיון, כי אם חלצנו מן הרע.'

משנה, ברכות ה, ג-ה

האומר על קן צפור יגיעו רחמיך, ועל טוב יזכר שמך, מודים מודים, משתקין אותו. העובר לפני התיבה וטעה, יעבר אחר תחתיו, ולא יהא סרבן באותה שעה. מנין הוא מתחיל, מתחלת הברכה שטעה בה... המתפלל וטעה, סימן רע לו. ואם שליח צבור הוא, סימן רע לשולחיו, מפני ששלוחו של אדם כמותו.

אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא, שהיה מתפלל על החולים ואומר: זה חי וזה מת.
אמרו לו, מנין אתה יודע?
אמר להם: אם שגרה תפילתי בפי, יודע אני שהוא מקובל; ואם לאו, יודע אני שהוא מטורף.

תוספתא, ברכות ג, ז

היה מהלך במקום סכנה ולסטים מתפלל תפלה קצרה איזו היא תפלה קצרה רבי אלעזר אומר **עשה רצונך בשמים ותן נחת ליראיך בארץ והטוב בעיניך עשה ברוך שומע תפלה ר' אלעזר בר צדוק אומר שמע צעקת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתן ברוך שומע תפלה אחרים אומרים צרכי עמך ישראל מרובין ודעתן קצרה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד צרכיו ולכל גויה וגויה כדי מחסורה ברוך שומע תפלה.**

בבלי, ראש השנה יז ע"ב

ויעבור ה' על פניו ויקרא א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם

טרטוליאנוס, על התפילה, 9 (תרגום המרצה)

מה פלא? אלוהים לבדו יכול היה ללמד כיצד הוא מבקש שיתפללו אליו. לפיכך עבודת התפילה סודרה על-ידי, וכבר בשעה שיצאה מפי האלוהים הופחה בה רוחו, והיא עולה מכוח זכותה המיוחדת אל השמים ומביאה לפני האב את הדברים שלימד הבן.

הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, תפילה, יז

...בנוסח התפילה, כללו [אנשי כנסת הגדולה] בחכמתם וברוח קודשם את כל השאיפות האידיאליות של [עם ישראל]. ודקדקו בכל מילה ומילה עד שתיקנו נוסח מושלם שעל ידו יכולה הנשמה [הישראלית] להשתפך לפני בוראה באופן המרומם ביותר.

טרטוליאנוס, על התפילה, 10 (תרגום המרצה)

אולם מאחר שהאדון, הצופה מראש את צורכיהם של בני האדם, אמר בנפרד, לאחר שמסר את סדר התפילה: "בקשו ותקבלו"; ומאחר שיש דברים שיש לבקשם בהתאם לנסיבותיו של כל אדם, הרי שלאחר שהקדמנו את התפילה הקבועה והסדורה, כעין יסוד, רשאים אנו לבנות עליה מבחוץ בקשות הנוגעות למשאלות הנוספות, ובלבד שזכור את מצוותיו.

בבלי, עבודה זרה ז ע"ב

דתניא ר' אליעזר אומר שואל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל שנאמר (תהלים קב, א) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו וגו' אין שיחה אלא תפלה שנאמר (בראשית כד, סג) ויצא יצחק לשוח בשדה ר' יהושע אומר יתפלל ואח"כ ישאל צרכיו שנאמר (תהלים קמב, ג) אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד [...] וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא שואל אדם צרכיו בשומע תפלה. אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אבל אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר א"ר חייא בר אשי אמר רב אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם יש לו חולה בתוך ביתו אומר בברכת חולים ואם צריך לפרנסה אומר בברכת השנים אמר ר' יהושע בן לוי אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אבל אם בא לומר אחר תפלתו אפילו כסדר יוה"כ אומר.

אווגריוס, על התפילה, 34 (תרגום המרצה)

אל תפקפק משום שאינך מקבל מיד מאת האל את מבוקשך; שכן הוא חפץ להיטיב עמך ביתר שאת בכך שאתה מתמיד לפניו בתפילה. כי מה נעלה יותר מלשוחח עם האל ולהיות שקוע בהתחברות עמו?

בבלי, יבמות סד ע"א

א"ר יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים.

שיעור 2

תפילות במקום קורבנות?

ספרי דברים, פרשת עקב פיסקא מא

ולעבדו, זה תלמוד אתה אומר זה תלמוד או אינו אלא עבודה הרי הוא אומר (בראשית ב טו) ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה וכי מה עבודה לשעבר ומה שמירה לשעבר הא למדת לעבדה זה תלמוד ולשמרה אלו מצות. וכשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תלמוד קרוי עבודה. דבר אחר ולעבדו זו תפלה אתה אומר זו תפלה או אינו אלא עבודה תלמוד לומר בכל לבבכם ובכל נפשכם וכי יש עבודה בלב הא מה תלמוד לומר ולעבדו זו תפלה וכן דוד אומר (תהלים קמא ב) תכון תפילתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב ואומר (דניאל ו יא) ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתיה וגו' [...] וכשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה.

מכילתא דרשב"י, כג

ועבדתם את ה' אלקיכם זו תפלה וכן הוא אומר ולעבדו בכל לבבכם (דב' יא יג) איזו היא עבודה שבבלב הוי אומר זו תפלה וכן הוא אומר בדניאל אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינך (דני' ו יז) וכי יש עבודה בבבל אלא זו תפלה וכן הוא אומר וזמנין תלתא ביומא הוא בריך על ברכוהי (דני' ו יא). ד"א ועבדתם את ה' אלקיכם עבדהו בתורתו עבדהו במקדשו. כתיב [דברים יא יג] לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם וכי עבודה בלב? ואיזו זו תפילה. וכן הוא אומר [דניאל ו יז] אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינך וכי יש פולחן בבבל ואיזו זו תפילה. יכול יהא מתפלל שלשתן כאחת פירש בדניאל [שם יא] וזמנין תלתא ביומא הוא בריך על ברכוהי וגו'... ומאיכן למדו ג' תפילות רבי שמואל בר נחמני אמר **כנגד ג' פעמים שהיום משתנה** על הבריות בשחר צריך לאדם לומר מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שהוצאתני מאפילה לאורה במנחה צריך אדם לומר מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שזכיתני לראות החמה במזרח כך זכיתי לראות במערב בערב צריך לומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שהייתי באפילה והוצאתני לאורה כך תוציאני מאפילה לאורה.

ירושלמי, ברכות ד, א

ר' יהושע בן לוי אמר **תפילות מאבות למדום** תפילת השחר מאברהם אבינו [בראשית יט כז] וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה' ואין עמידה אלא תפילה כמה דתימר [תהילים קו ל] ויעמוד פינחס ויפלל תפילת המנחה מיצחק אבינו [בראשית כד סג] ויצא יצחק לשוח בשדה ואין שיחה אלא תפילה כמה דאת אמר [תהילים קב א] תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו תפילת הערב מיעקב אבינו [בראשית כח יא] ויפגע במקום וילן שם ואין פגיעה אלא תפילה כמה דתימר [ירמ' כז יח] יפגעו נא בה' צבאות ואומר [שם ז טז] אל תשא בעדם רינה ותפלה ואל תפגע בי.

ורבנן אמרי **תפילות מתמידין גמרו** תפלת השחר מתמיד של שחר [במדבר כח ד] את הכבש אחד תעשה בבוקר תפילת המנחה מתמיד של בין הערבים [במדבר כח ד] ואת הכבש השני תעשה בין הערבים תפילת הערב לא מצאו במה לתלותה ושנו אותה סתם הדא היא דתנינן תפילת הערב אין לה קבע ושל מוספין כל היום אמר רבי תנחומא עוד היא קבעו אותה כנגד איכול איברים ופדרים שהיו מתאכלין על גבי המזבח כל הלילה.

בבלי, ברכות כו ע"ב

איתמר, רבי יוסי ברבי חנינא אמר: **תפלות אבות תקנום**; רבי יהושע בן לוי אמר: **תפלות כנגד תמידין תקנום**. תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא, ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי. תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא: אברהם תקן תפלת שחרית - שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, ואין עמידה אלא תפלה...

בבלי, ברכות לג ע"א

משנה. מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים, והבדלה בחונן הדעת; רבי עקיבא אומר: אומרה ברכה רביעית בפני עצמה; רבי אליעזר אומר: בהודאה. גמרא... רבי עקיבא אומר אומרה ברכה רביעית כו'. אמר ליה רב שמן בר אבא לרבי יוחנן מכדי **אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות**, נסתכל היכן תקנו [אותה]. - אמר לו: בתחילה קבעוה בתפלה, העשירו - קבעוה על הכוס, הענו [נעשו עניים שוב] - חזרו וקבעוה בתפלה.

ספרי דברים, וזאת הברכה פיסקא שמג

ואף שמנה עשרה ברכות **שתיקנו נביאים הראשונים שיהו ישראל מתפללים בכל יום** לא פתחו בצרכם של ישראל עד שפתחו בשבחו של מקום האל הגדול הגבור והנורא קדוש אתה ונורא שמך ואחר כך מתיר אסורים ואחר כך רופא חולים ואחר כך מודים אנחנו לך.

ירושלמי, ברכות ז, ג

אמר ר' פנחס **משה התקין מטבעה של תפילה** [נחמיה ח ו] האל הגדול הגבור והנורא. ירמיה אמר [ירמי' לב יח] האל הגדול הגבור ולא אמר הנורא. למה אמר הגבור לזה נאה לקרות גבור שהוא רואה חורבן ביתו ושותק. ולמה לא אמר נורא אלא שאין נורא אלא בית המקדש שנא' [תהילים סח לו] נורא אלהים ממקדשך. דניאל אמר [דניאל ט ד] האל הגדול והנורא ולא אמר הגבור בניו מסורין בקולרין היכן היא גבורתו. ולמה אמר הנורא לזה נאה לקרות נורא בנוראות שעשה לנו בכבשן האש. **וכיון שעמדו אנשי כנסת הגדולה החזירו הגדולה ליושנה** האל הגדול הגבור והנורא. ובשר ודם יש בו כח ליתן קצבה לדברים הללו. אמר ר' יצחק בן אלעזר יודעין הן הנביאים שאלוהן אמיתי ואינן מחניפין לו:

בבלי, מגילה יז ע"ב - יח ע"א

תפלה מנא לן? דתניא: **שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה**. אמר רבי יוחנן, ואמרי לה במתניתא תנא: מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר. תנו רבנן: מניין שאומרים אבות - שנאמר הבו לה' בני אלים, ומניין שאומרים גבורות - שנאמר הבו לה' כבוד ועז, ומניין שאומרים קדושות - שנאמר הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש. ומה ראו לומר בינה אחר קדושה ... ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה - דכתיב ישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים ... ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים - דכתיב ושמך את שמי על בני ישראל ואני אברכם ... וכי מאחר דמאה ועשרים זקנים, ומהם כמה נביאים, תקנו תפלה על הסדר, שמעון הפקולי מאי הסדיר? - **שכחום וחזר וסדרום**. מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של הקדוש ברוך הוא, דאמר רבי אלעזר: מאי דכתיב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו, למי נאה למלל גבורות ה' - למי שיכול להשמיע כל תהלתו. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: המספר בשבחו של הקדוש ברוך הוא יותר מדאי - נעקר מן העולם, שנאמר: היספר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבלע. דרש רבי יהודה איש כפר גבוריא, ואמרי לה איש כפר גבור חיל: מאי דכתיב לך דמיה תהלה - סמא דכולה משתוקא. כי אתא רב דימי אמר: אמרי במערבא: מלה - בסלע, משתוקא - בתרין.

האיגרת אל העברים יג, 10-16

יֵשׁ לָנוּ מִזְבֵּחַ אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רְשׁוּת לְמִשְׁרְתֵי הַמִּשְׁכָּן לֶאֱכֹל מֵעֲלָיו. כִּי הִבְהֵמוֹת אֲשֶׁר הוּבָא דָמָן בְּקִדְשׁ לְכַפֵּרֶת הַחֹטָא עַל יְדֵי הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל גִּוִּיתִיהֶן נִשְׂרָפוּ מִחוּץ לְמַחֲנֶה. בְּעֵבֹר זֹאת גַּם יֵשׁוּעַ עָנָה מִחוּץ לְשַׁעַר לְמַעַן קַדֵּשׁ אֶת הָעָם בְּדָמוֹ. לָכֵן נִצָּאָה נָא אֵלָיו אֶל מִחוּץ לְמַחֲנֶה וְנִשָּׂא אֶת חֲרָפְתּוֹ. כִּי פֹה אֵין לָנוּ עִיר עֹמֶדֶת כִּי אִם אֶת הָעִיר הָעֵתִידָה אֲנַחְנוּ מִבְּקָשִׁים. לָכֵן נִקְרִיב עַל יְדוֹ בְּכָל עֵת זִבְחַ תּוֹדָה לְאֱלֹהִים הִיא פְּרִי שְׁפָתֵינוּ הַמּוֹדוֹת לְשִׁמּוֹ. וְאֵל תִּשְׁכָּחוּ לְגַמֵּל חֶסֶד וְלִתֵּת לְאַבְיוֹנִים כִּי זִבְחִים כָּאֵלֶּה יַעֲרְבוּ לְאֱלֹהִים.

יוסטינוס מרטיר, דיאלוג עם טריפון היהודי (מאגנס, 2004), עמ' 269-270

האל הקדים אפוא להעיד שכל הקרבנות באמצעות שמו של ישו, שאותם הורה ישו כריסטוס לעשות, רוצה לומר, באווכריסטיה של הלחם וכוס היין, הנעשים בידי הנוצרים בכל מקום על פני הארץ – רצויים בעיניו. אבל הוא מנער את חוצנו מאלה הנעשים על ידיכם ובאמצעות הכוהנים הללו שלכם, באמרו: 'ואת קרבנותיכם איני מקבל ברצון מידכם; כיוון שמזריחות השמש ועד שקיעותיה שמי מהולל – אומר הוא – בקרב העמים, אך אתם מחללים אותי'. 2. ועד עתה, מהיותכם רודפי מדנים, אומרים אתם שאמנם אין האל מקבל את הקרבנות בירושלים מידי אלו הדורים שם באותה העת וקרויים ישראלים, אולם שהוא אמר שמקבל הוא את התפילות של אנשים מן הגזע ההוא השרויים באותה העת בפזורה, ואת תפילותיהם מכנה הוא קרבנות. אכן אף אני עצמי אומר שהתפילות וההודיות הנערכות על ידי (האנשים) הראויים הן בלבד קרבנות מושלמים הם ורצויים לאל.

קלמנס מאלכסנדריה, סטרומטה 7.6-7 (תרגום המרצה)

על הדברים האלה אפוא יתפלל הגנוסטיקן (בעל הידיעה) יחד עם המאמינים בדרך הרגילה יותר – אותם דברים שגם ראוי להם לפעול בהם יחד. ואולם כל חייו הם חגיגת קודש. כך, קורבנותיו הם תפילות ודברי שבח, וקריאת כתבי הקודש לפני הסעודה; תהילים ומזמורים בשעת הסעודה ולפני השינה, ושוב תפילות בלילה.

פורפיריוס, על ההימנעות (תרגום המרצה)

על כן, גם אנו נקריב, אבל אנו נקריב קורבנות שונים ולכוחות שונים, כפי שראוי להיות. לאל ששולט על הכל, כפי שאמר אדם חכם, לא נקריב שום דבר אשר ניתן לתפיסה בחושים, בין אם על ידי שריפה או על ידי מילים. שכן אין דבר חומרי אשר איננו גם בלתי טהור עבור הבלתי-חומרי. כך שאפילו מחשבה (לוגוס) המובעת במילים אינה ראויה עבורו, אפילו לא המחשבה הפנימית בשעה שהיא כבר זוהמה בידי תשוקות הנפש. אלא עלינו לעבוד אותו בשתיקה טהורה, ובמחשבה טהורה על אודותיו.

בבלי, ברכות כא ע"א

ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל ורבי יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו.

ירושלמי, שבת א, ב

רבי יוחנן כדעתי דר' יוחנן אמר הלואי מתפללין כל היום. למה שאין תפלה מפסדת. ר"ש בן יוחי כדעתי דר' שמעון בן יוחי אמר אילו הוינא קאים על טורא דסיני בשעתא דאיתהיבת אוריתא לישראל הוינא מתבע קומי רחמנא דאיתברי להדין בר נשא תרין פומין. חד דיהוי לעי באוריתא וחד דיתעבד בה כל צורכיי. וחזר ומר מה אין חד הוא לית עלמא יכול קאים ביה מן דילטוריא דיליה. אילו הוון תריי על אחת כמה וכמה.

בבלי, שבת י ע"א

רבא חזייה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה אמר מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה והוא סבר זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא והוה עסקי בשמעתא נגה לצלויי והוה קא מסרהב ר' ירמיה קרי עליה ר' זירא (משלי כח, ט) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה.

ירושלמי, ברכות ה, א

אמרין עליו על רבי חנינא בן דוסא שהיה עומד ומתפלל ובא חברבר והכישו ולא הפסיק את תפילתו והלכו ומצאו אותו חברבר מת מוטל על פי חורו אמרו אי לו לאדם שנשכו חברבר ואי לו לחברבר שנשך את ר' חנינא בן דוסא [...] אמרו לו תלמידיו רבי לא הרגשת אמר להן יבא עלי ממה שהיה לבי מתכוין בתפילה אם הרגשתי א"ר יצחק בר אלעזר ברא לו הקב"ה מעיין תחת כפות רגליו לקיים מה שנאמר (תהלים, קמה) רצון יריאיו יעשה ואת שוועתם ישמע ויושיעם.

אוגריוס, על התפילה, 109 (תרגום המרצה)

ושבו קראנו על אח רוחני אחר, כי בשעה שהתפלל באה צפע ונאחזה ברגלו. אולם הוא לא הוריד את ידיו עד אשר השלים את תפילתו הרגילה; ולא נגרם לו כל נזק, שאהב את אלוהים יותר מאשר את עצמו.

שיעור 3

דוד עומד במבחן הממלכיות והאיפוק

דיוגנס לארטיוס, חיי הפילוסופים, ספר שביעי - הסטואה (נהר ספרים, 2025), עמ' 62

קול הוא ריטוט של אוויר או מושא התחושה הפרטי של השמיעה, כשם שאומר דיוגנס איש בבל בקונטרס על הקול. קול של חיה הוא ריטוט של אוויר מתוך דחף, אך קול של אדם הוא הבעה ברורה שעולה מתוך מחשבה, כשם שאומר דיוגנס, והוא מגיע לבגרות במלאה לאדם ארבע עשרה שנים. והקול הריהו גוף על פי הסטואיקנים, כשם שאומר ארכמדמוס בחיבורו על הקול, וכן דיוגנס ואנטיפטרוס וכריסיפוס בספר השני של חיבורו פסיקה. שהרי כל מה שפועל הריהו גוף; והקול פועל בהתקדמו אל עבר המאזינים מאלה שהשמיעוהו.

בבלי, עירובין נג ע"ב

ברוריה פגשה את אותו תלמיד שהיה לומד בלחישתה. בעטה בו. אמרה לו: לא כך כתוב ערוכה בכל ושמרה, אם ערוכה ברמ"ח אברים שלך - משתמרת, ואם לא - אינה משתמרת. תנא: תלמיד אחד היה לרבי אליעזר שהיה שונה בלחש, לאחר שלש שנים שכח תלמודו ... אמר ליה שמואל לרב יהודה: שינא, פתח פיך וקרא, פתח פיך ושנה, כדי שכך תתקיים בך תורתך ותאריך חיים, שנאמר כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא, אל תקרא למצאיהם אלא למוציאיהם בפה. אמר ליה שמואל לרב יהודה: שינא, חטוף ואכול חטוף ושתה, שהעולם שאנו הולכים ממנו הוא דומה להילולה.

ירושלמי, ברכות א, ב (תרגום מארמית על ידי המרצה)

רשב"י כדעתו, שרשב"י אמר אילו הייתי עומד על הר סיני בשעה שניתנה תורה לישראל, הייתי תובע מלפני ה' שיברא לאדם שני פיות, אחד שיהיה עוסק בתורה ואחד שיעשה בו כל צורכו.

יוחנן מאפמאה, איגרת 3 (תרגום המרצה)

עד מתי אהיה בעולם הקול ולא בעולם המילה, שכל דבר שהוא נראה הינו קול ועל ידי קול הוא נאמר. אבל בעולם הבלתי-נראה, שם אין קול, כיוון שגם קול לא יכול להגיד את רזיו. עד מתי אהיה קול ולא שתיקה, מתי אצא מן הקול, כך שלא אחכה ואהיה בדבר שהקול מכריז לו. מתי אהיה מילה, בתוך הבנה של הנסתרות? מתי אתעלה לשתיקה, אל דבר שקול ומילה אינם מביאים אליו?

משנה ברכות ב, ב

אמר ר' יהושע בן קרחה למה קדמה פרשת שמע ל'והיה אם שמוע' כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצות.

בבלי ברכות סא ע"ב

רבי עקיבא אומר בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך... בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד יצתה ב"ק ואמרה אשריך ר"ע שיצאה נשמתך באחד.

ספרי דברים לא

וכן אתה מוצא כשהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם קרא להם לבניו והוכיחם כל אחד ואחד בפני עצמו... חזר וקראם כולם כאחד. אמר להם: שמא יש בלבבכם מחלוקת על מי שאמר והיה העולם? אמרו לו שמע ישראל אבינו כשם שאין בלבך מחלוקת כך אין בלבנו מחלוקת על מי שאמר והיה העולם אלא ה' אלהינו ה' אחד.

בבלי, ברכות טו ע"א

הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא ר' יוסי אומר לא יצא... מאי טעמא דר' יוסי משום דכתיב שמע השמע לאזנך מה שאתה מוציא מפיו.

בבלי, ברכות כו ע"ב

תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא: אברהם תקן תפלת שחרית - שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר ויעמד פינחס ויפלל...

בבלי, סוטה לט ע"א

אמר רבא בר רב הונא: כיון שנפתח ספר תורה - אסור לספר אפילו בדבר הלכה, שנאמר: וכפתחו עמדו כל העם, ואין עמידה אלא שתיקה, שנא': והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד

בבלי, ברכות ד ע"ב

איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפילה

ירושלמי, ברכות א, א

תכף לגאולה תפילה

אפרם הסורי, המנון על האמונה 20

לך אדוני אני מקריב את אמונתי בקול; שכן תפילה ובקשה יכולות להתעבר ולהיוולד במחשבה [במוח], בשתיקה שאין בה קול...

שתיהן נמצאות בגוף אחד, תפילה ואמונה; האחת מכוסה, האחרת גלויה; האחת למכוסה, האחרת להיגלות. תפילה מכוסה היא עבור האזון המכוסה [של האל], אמונה עבור האזון הגלויה [של בני האדם].

אוגוסטינוס, המדריך על אמונה, תקווה ואהבה, 2.7 (תרגום המרצה)

יש בידך אפוא ה"אני מאמין" (הקדרו) ותפילת האדון. מה קצר יותר לשמוע או לקרוא? מה קל יותר לזכור בעל פה? כאשר, בעקבות החטא, המין האנושי נאנח תחת משא כבד של אומללות והיה זקוק נואשות לרחמי האל, הקדים אחד הנביאים והכריז על זמן חסדו של אלוהים באומרו: "וְהָיָה כָּל אֲשֶׁר יִקְרָא בְּשֵׁם ה' יִמְלֹט" (יואל ג, ה). מכאן תפילת האדון. אולם השליח, לאחר שהביא את עדות הנביא הזאת כדי להמליץ על אותו חסד עצמו, הוסיף מיד: "וְאִיךָ יִקְרָאוּ אֶל מִי שֶׁלֹא הָאֱמִינוּ בּוֹ?" (רומים י, יד). מכאן הקדרו. בשניים הללו מתגלות שלוש המידות: האמונה מאמינה, והתקווה והאהבה מתפללות. אולם שתי האחרונות אינן יכולות להתקיים בלא אמונה; ולפיכך אפשר לומר שגם האמונה מתפללת. משום כך נאמר: "וְאִיךָ יִקְרָאוּ אֶל מִי שֶׁלֹא הָאֱמִינוּ בּוֹ?"

תוספתא, ברכות ג, ו

יכול יהא משמיע קולו בתפלתו פירש בחנה (שמואל א א) וחנה היא מדברת על לבה.

מעשי פטרוס, 39

אני מודה לך, לא בשפתיים האלה המקובעות במסמרים, ואף לא בלשון, שממנה יוצאים אמת ושקר, ואף לא בדיבור הזה, הנובע מפעולתו של הטבע החומרי; אלא באותו קול אני מודה לך, מלך – בקול המובן באמצעות השתיקה, שאינו נשמע בגלוי, שאינו יוצא דרך איברי הגוף, שאינו עושה את דרכו אל אוזני בשר, שאינו נשמע לחומר בר-כליון, שאינו מצוי בעולם ואינו מושמע על פני הארץ... אלא בקול הזה, ישוע המשיח, אני מודה לך – בשתיקתו של קול.

קיפריאנוס, על תפילת האדון, 4-5

אולם דיבורם ותפילתם של המתפללים יהיו מתוך משמעת, וישמרו על שלווה ועל יראת כבוד. נחשוב כי אנו עומדים לנגד עיני אלוהים. עלינו להיות לרצון בעיני האל הן בתנוחת הגוף הן באופן השמעת הקול. שכן כשם שדרכו של חסר הבושה להרעיש בצעקות, כך ראוי לאדם בעל יראת כבוד להתפלל בתפילות מאופקות. ואכן, בהוראתו ציווה עלינו האדון להתפלל בסתר, במקומות חבויים ומרוחקים, בחדרים הפנימיים. דבר זה הולם את אמונתנו, שכן כך נדע שאלוהים נוכח בכל מקום, שומע ורואה את הכול, ובמלוא הודו חודר גם אל המקומות החבויים והנסתרים [...]. את הדבר הזה קיימה ושמרה חנה, אשר נשאה את דמותה של הכנסייה: היא התפללה אל האל לא בבקשה קולנית, אלא בדומייה ובצניעות, בתוך מעמקי ליבה. היא דיברה בתפילה נסתרת, אך באמונה גלויה; היא דיברה לא בקול אלא בלב, משום שידעה כי כך אלוהים שומע. והיא השיגה את מבוקשה, משום שביקשה אותו באמונה.

ירושלמי, ברכות ד, א

יכול יהא משמיע קולו? פרש בחנה שנאמר 'וחנה היא מדברת על לבה'. יכול יהא מהרהר בלב ת"ל רק שפתיה נעות. הא כיצד? **מרחיש בשפתותיו.**

בבלי, ברכות לא ע"א

אמר רב המנונא: כמה הלכות גדולות צריך ללמוד מאותם פסוקים של חנה: 'וחנה היא מדברת על לבה' - מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו. 'רק שפתיה נעות' - מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו. 'וקולה לא ישמע' - מכאן, שאסור להגביה קולו בתפלתו.

בבלי, חגיגה ג ע"א

וכי מי שלא יכול לדבר לא יכול ללמוד? והרי אותם שני אילמים שהיו בשכנות לרבי, בני ביתו של רבי יוחנן בן גודגדא, ויש אומרים בני אחותו של רבי יוחנן, ובכל פעם שהיה רבי נכנס לבית המדרש היו נכנסים ויושבים לפניו ומנידים בראשיהם ומרחשים שפתותיהם (מניידי רישיהו ומרחשן בשפוטניהו). וביקש רבי רחמים עליהם ונרפאו. ונמצא שלמדו הלכות וספרא וספרי וכל התלמוד.

ירושלמי, שקלים, ב, ה

שמעון בן נזירא בשם ר' יצחק אמר כל תלמיד חכם שאומרים דבר הלכה מפיו בעולם הזה שפתיו רוחשות עמו בקבר.

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים), פיסקא כד - שובה

תני בשם ר' לעזר מקוה ישראל (ירמיה יז: יג), 'א' הקב"ה לישר' אני אמרתי לך שתהא מתפלל בבית הכנסת שיש בעירך, ואם אין את יכול התפלל בתוך שדך, ואם אין את יכול התפלל בתוך ביתך, ואם אין את יכול התפלל על מיטתך, ואם אין את יכול הרהר בליבך, אמרו בלבבכם על משכבכם וג'

שיעור 4 רגשות בתפילה

יוחנן כריסוסטמוס, דרשות על האיגרת אל הקולוסיים יב (תרגום המרצה)

כשם אפוא שהדברים הללו יצא להם שם רע מחמת השימוש הפסול שנעשה בהם, כך גם הדמעות. ייקבע אפוא כלל: להשתמש בהן רק בתפילות ובדברי תוכחה; וראה עד כמה יהיה הדבר אף רצוי. אין דבר המוחה את החטאים כדמעות. הדמעות מייפות אפילו את המראה הגופני הזה, שכן הן מושכות את הרואה לידי חמלה ומקנות לו הדר בעיניו. אין דבר מתוק מעיניים דומעות; שהרי העין היא האיבר האציל והיפה ביותר שבנו, והיא איברה של הנפש.

יוחנן כריסוסטמוס, על חנה ג-ד (תרגום המרצה)

שהרי אלה – התפילה, האמונה ואורך-הרוח – ריחניים הרבה יותר מפרחי האביב, והם מושקים לא במעיינות מים אלא בממטרי דמעות. שכן מעיינות המים אינם גורמים לגנים לפרוח כפי שמעיינות הדמעות, בהשקותם את צמח התפילה, גורמים לו לצמוח ולעלות לגובה רב ביותר. וכך אכן אירע גם לאישה הזאת: ברגע שהשמיעה את קולה, רצה תפילתה אל השמים ונשאה לה פרי בשל – את שמואל הקדוש...

ואישה זו מהוללת עתה בכל מקום בעולם המיושב. גם אם תלך לסקיטיה, גם למצרים, גם אל ההודים, ואף עד קצות העולם המיושב ממש, תשמע את הכול מהללים את מעשיה הנעלים של האישה הזאת. ובמילה אחת: תהילתה של חנה מקיפה את כל הארץ שהשמש משקיפה עליה... הכול מכירים את חכמת חייה, את סבלנותה ואת עמידתה האיתנה; ובערים ובכפרים, בבתים ובמחנות צבא, בספינות ובבתי מלאכה – בכל מקום תשמע את שבחיה של האישה הזאת.

בבלי, ברכות ל"ב

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. חסידים הראשנים היו שו(ח)[ה]ים שעה אחת ומתפללים כדי שייכוונו את לבם למקום. ואפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. אפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק

מנא הני מילי?

אמר רבי אלעזר; דאמר קרא: והיא מרת נפש ותתפלל אל ה'. ודילמא חנה שניא, דהות מרירא לבא טובא.

אלא אמר רבי יוסי ברבי חנינא מהכא: ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחווה אל היכל קדשך ביראתך. ודילמא דוד שאני, דהוה מצער נפשיה טובא ברחמי.

אלא אמר רבי יהושע בן לוי מהכא: השתחוו לה' בהדרת קדש, אל תיקרי בהדרת אלא בח(דר)[רד]ת. ודילמא לעולם אימא לך הדרת ממש, כי הא דרב יהודה הוה מציין נפשיה והדר מצלי.

אלא אמר רב נחמן בר יצחק מהכא: עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה. מאי וגילו ברעדה? אמר רב אדא בר מתנא במקום גילה שם תהא רעדה.
 רבי ירמיה בר אבא הוה יתיב קמיה דרבי זירא, חזייה דהוה קא בדח טובא, אמר ליה: וגילו ברעדה כתיב! אמר ליה: תפילי מנחנא.
 אבבי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא, אמר ליה ולא סבר מר להא בכל עצב יהיה מותר? אמר ליה: תפילי מנחנא.
 מר בריה דרבנא עבד הלולא לבריה, חזנהו לרבנן דקא בדחי טובא, איתי כסא דמאן יקרא זגיתא דשוויא ארבע זוזי ותבר קמייהו, ואיעציבו.
 רב אשי עבד הלולא לבריה, חזא רבנן דקא בדחי טובא, אייתי כסא דמאן יקרא דזוגיתא חיוורתא דשוויא ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו, ואיעציבו.
 אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטא בהילוליה דמר בריה דרבנא: לישרי לן מר. לישרי לן מר. אמר להו: ווי לן דמיתנינן. אמרי ליה: ואנן מה נימא בתוך? - אמר להו: הי תורה הי מצות דמגנו עלן.
 וכל כך למה? דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: **אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה, שנאמר: אזימלא שחוק פינו ולשוננו רנה, אימתימלא שחוק פינו ולשוננו רנה - בזמן שיאמר בגוים הגדילה לעשות עם אלה.** אמרו עליו על ריש לקיש, שלא מלא שחוק פיו בעולם הזה מכי שמעה מיניה דרבי יוחנן רביה.

תנו רבנן: אין עומדין להתפלל לא מתוך דין, ולא מתוך דבר הלכה, אלא מתוך הלכה פסוקה. והיכי דמי הלכה פסוקה? אמר אביי: כי הא דרבי זירא, דאמר רבי זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טיפת דם כחרדל - יושבות עליה שבעה נקיים. רבא אמר: כי הא דרב הושעיא, דאמר רב הושעיא: מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה, כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר. ואיבעית אימא: כי הא דרב הונא, דאמר רב הונא אמר רבי זעירא: המקיז דם בבהמת קדשים - אסור בהנאה, ומועלין בו.

רבנן עבדי כמתניתין, רב אשי עביד כברייתא.

תנו רבנן אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברי בטלים **אלא מתוך דבר שמחה** [של תורה] **[של מצוה]** **שנא' ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח יי**, וכן לא יפטר אדם מחברו לא מתוך עצבות ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר שמחה, שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותחנומין.

בבלי, שבת ל"ב

ללמדך שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים, **אלא מתוך [דבר] שמחה** [של מצוה], שנאמר ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'. אמר רב יהודה: וכן לדבר הלכה.

בבלי, סנהדרין קז ע"א

אמר רב יהודה אמר רב: לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון. שהרי דוד מלך ישראל הביא עצמו לידי נסיון ונכשל. אמר לפניו: רבונו של עולם, מפני מה אומרים "אלהי אברהם, אלהי יצחק, ואלהי יעקב"? ואין אומרים "אלהי דוד"? אמר: אינהו מינסו לי ואת לא מינסית לי. אמר לפניו: רבונו של עולם בחנני ונסני שנאמר "בְּחַנֵּי ה' וְנִסֵּי" (תה' כו, ב) וגו'. אמר: מינסנא לך, ועבידנא מילתא בהדך דלדידהו לא הודעתניהו ואילו אנא קא מודענא לך, דמנסנא לך בדבר ערוה. מיד "וַיְהִי לַעֲתָה הָעָרִב, וַיָּקָם דָּוִד מֵעַל מִשְׁכְּבוֹ" (שמ"ב, יא, ב) וגו' אמר רב יהודה: שהפך משכבו של לילה למשכבו של יום ונתעלמה ממנו הלכה אבר קטן יש באדם משביעו רעב ומרעיבו שבע. "וַיִּתְּחֵלֶךְ עַל-גַּג בֵּית-הַמֶּלֶךְ, וַיֵּרָא אִשָּׁה רֹחֶצֶת, מֵעַל הַגָּג; וְהָאִשָּׁה, טוֹבֵת מְרָאָה מְאֹד". (שמ"ב יא, ב) בת שבע הוה קא חייפא רישא תותי חלתא. אתא שטן אידמי ליה כציפרתא, פתק ביה גירא, פתקה לחלתא, איגליה וחזייה. מיד "וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים וַיִּקְחָהּ, וַתָּבוֹא אֵלָיו וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וְהָיָא מִתְקַדְּשֶׁת, מִטְּמֵאֶתָּה; וַתֵּשֶׁב, אֵל-בֵּיתָהּ". (שמ"ב, יא, ג-ד) והיינו דכתיב "בְּחַנֵּת לְבִי, פָקַדְתָּ לַיְלָה, צָרְפָתָנִי בַל-תִּמְצָא, זִמָּתִי, בַּל-יַעֲבֹר-פִּי". (תה' יז, ג) אמר: איכו זממא נפל בפומיה דמאן דסני לי ולא אמר כי הא מילתא.

שמואל ב יא, 6-7

וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶל יוֹאָב שָׁלַח אֵלַי אֶת אוֹרֵיָה הַחֲתִי וַיִּשְׁלַח יוֹאָב אֶת אוֹרֵיָה אֶל דָּוִד. וַיָּבֹא אוֹרֵיָה אֵלָיו וַיִּשְׁאַל דָּוִד לְשָׁלוֹם יוֹאָב וְלְשָׁלוֹם הָעָם וְלְשָׁלוֹם הַמֶּלֶכְמָה.

מאיר שלו, ראשית: פעמים ראשונות בתנ"ך (עם עובד, 2008), עמ' 162

לא מקרה רגיל הוא להיקרא כך, משדה הקרב אל הארמון, אוריה שאל את עצמו, מן הסתם, לשם מה הוזעק אל המלך, ובארמון היו כמה וכמה אנשים שהיטיבו לדעת את התשובה. דוד כזכור לא נזהר במיוחד. הוא שלח אנשים לדרוש בבת שבע ואנשים להביאה אליו... מי יודע אולי גם אל שדה הקרב הגיעו שמועות.

שמואל ב יא, 7-15

וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאוֹרֵיָה רֵד לְבֵיתְךָ וְרַחֵץ רִגְלֶיךָ וַיֵּצֵא אוֹרֵיָה מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַתֵּצֵא אַחֲרָיו מִשָּׂאת הַמֶּלֶךְ. וַיִּשְׁכַּב אוֹרֵיָה פֶתַח בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶת כָּל עַבְדֵי אֲדֹנָיו וְלֹא יָרַד אֶל בֵּיתוֹ. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אוֹרֵיָה הֲלוֹא מִדְּרָךְ אַתָּה בָּא מִדּוֹעַ לֹא יֵרֶדְתָּ אֶל בֵּיתְךָ. וַיֹּאמֶר אוֹרֵיָה אֶל דָּוִד הָאֲרוֹן וְיִשְׂרָאֵל וְיִהוּדָה יֹשְׁבִים בְּסָכוֹת וְאֲדֹנִי יוֹאָב וְעַבְדֵי אֲדֹנִי עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה חֲנִים וְאֲנִי אָבוֹא אֶל בֵּיתִי לֵאכֹל וּלְשָׁתוֹת וּלְשָׁכַב עִם אִשְׁתִּי חֵדָּה וְחִי נִפְשֶׁךָ אִם אֶעֱשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אוֹרֵיָה שֵׁב בְּנֵה גַם הַיּוֹם וּמָחָר אֲשַׁלְּחֶךָ וַיֵּשֶׁב אוֹרֵיָה בִירוּשָׁלַם בַּיּוֹם הַהוּא וּמָחָרָת. וַיִּקְרָא לוֹ דָּוִד וַיֵּאכֹל לֶפְנָיו וַיִּשְׁתַּה וַיִּשְׁכְּרוּ וַיֵּצֵא בָּעָרִב לְשָׁכַב בְּמִשְׁכְּבוֹ עִם עַבְדֵי אֲדֹנָיו וְאֶל בֵּיתוֹ לֹא יָרַד. וַיְהִי בִבְקָר וַיִּכְתֹּב דָּוִד סֵפֶר אֶל יוֹאָב וַיִּשְׁלַח בְּיַד אוֹרֵיָה. וַיִּכְתֹּב בְּסֵפֶר לְאֹמֶר הָבוּ אֶת אוֹרֵיָה אֶל מוֹל פְּנֵי הַמֶּלֶכְמָה הַחֲזָקָה וְשִׁבְתֶּם מֵאַחֲרָיו וְנָכָה וּמָת.

שיעור 5 ניקיון הגוף המתפלל

תוספתא, ברכות ב, יח-כא

גרף של רעי ועביט של מי רגלים עמו בבית הרי זה מרחיק ארבע אמות וקורין שלפני המטה נותן לתוכו מים כל שהוא וקורא ואם לאו לא יקרא ר' זכאי אומר אם נתן לתוכו רביעית מים יקרא ואם לאו לא יקרא רשב"ג אומר שלפני המטה לא יקרא שלאחר המטה יקרא ר' שמעון בן אלעזר אומר אפילו כל הבית כולו כעשר אמות וגרף של רעי מונח לתוכו לא יקרא עד שיכניסנו או יניחנו תחת המטה. ...לא יכנס אדם במבואות המטונפות ויקרא את שמע ולא עוד אלא כשהוא קורא הרי זה מפסיק עד שיצא מרשות כל אותו מקום ויקרא לא יעמוד אדם ויתפלל וצריך לנקביו שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל. לא יטול את המים במקום שמתפלל אלא א"כ מרחיק ד' אמות יבשו או נבלעו הרי זה מותר. הנכנס לבית המרחץ במקום שבני אדם עומדין לבושין יש שם מקרא ותפלה ואין צריך לומר שאילת שלום נותן את תפיליו ואינו צריך לומר שאינו חולץ את תפיליו מקום שבני אדם עומדין לבושין וערומין יש שם שאילת שלום ואין שם מקרא ותפלה ואינו חולץ את תפיליו ואינו נותן לכתחלה מקום שבני אדם עומדין ערומין אין שם שאילת שלום וא"צ לומר מקרא ותפלה וחולץ את תפיליו ואינו צריך לומר שאינו נותן לכתחלה.

בבלי, ברכות כה ע"א

...דאמר רבה בר רב הונא אמר רב צואה אפילו כחרס אסורה. והיכי דמי צואה כחרס? אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן כל זמן שזורקה ואינה נפרכת. ואיכא דאמרי כל זמן שגוללה ואינה נפרכת. אמר רבינא הייתי עומד לפני רב יהודה מדפתי, ראה צואה. אמר לי בדוק אם קרמו פניה או לא. ויש אומרים כך אמר לו: בדוק אם יש בה סדקים סדקים. היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו - מהלך לפניו עד שיזרקנה לאחוריו ארבע אמות. והתניא: לצדדין! - לא קשיא: הא - דאפשר, הא - דלא אפשר. היה מתפלל ומצא צואה במקומו, אמר רבה: אף על פי שחטא - תפלתו תפלה. מתקיף ליה רבא: והא זבח רשעים תועבה! אלא אמר רבא: הואיל וחטא, אף על פי שהתפלל - תפלתו תועבה. תנו רבנן: היה עומד בתפלה ומים שותתין על ברכיו - פוסק עד שיכלו המים, וחוזר ומתפלל. להיכן חוזר? רב חסדא ורב המנונא, חד אמר: חוזר לראש; וחד אמר: למקום שפסק. לימא בהא קמיפלגי, מר סבר: אם שהה כדי לגמור את כולה - חוזר לראש; ומר סבר: למקום שפסק. אמר רב אשי: האי אם שהה אם לא שהה מיבעי ליה! - אלא, דכולי עלמא אם שהה כדי לגמור את כולה - חוזר לראש, והתם בדלא שהה קמיפלגי, דמר סבר: גברא דחויא הוא, ואין ראוי, ואין תפלתו תפלה; ומר סבר: גברא חזיא הוא, ותפלתו תפלה.

בבלי, ברכות כב ע"ב - כג ע"א

תנו רבנן: הנצרך לנקביו - אל יתפלל, ואם התפלל - תפלתו תועבה. אמר רב זביד ואיתימא רב יהודה: לא שנו אלא שאינו יכול לשהות בעצמו, אבל אם יכול לשהות בעצמו - תפלתו תפלה. ועד כמה? - אמר רב ששת: עד פרסה. איכא דמתני לה אמתניתא: במה דברים אמורים - כשאין יכול לעמוד על עצמו, אבל אם יכול לעמוד על עצמו - תפלתו תפלה. ועד כמה? אמר רב זביד: עד פרסה. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: הנצרך לנקביו הרי זה לא יתפלל, משום שנאמר: הכון לקראת אלהיך ישראל.

אמר רב הונא אמר רבי יוחנן: היה מהלך במבואות המטונפות - מניח ידו על פיו וקורא קריאת שמע. אמר ליה רב חסדא: האלהים! אם אמרה לי רבי יוחנן בפומיה - לא צייתנא ליה. איכא דאמרי, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יהושע בן לוי: היה מהלך במבואות המטונפות - מניח ידו על פיו וקורא קריאת שמע. אמר ליה רב חסדא: האלהים! אם אמרה לי רבי יהושע בן לוי בפומיה - לא צייתנא ליה. ומי אמר רב הונא הכי? והאמר רב הונא: תלמיד חכם אסור לו לעמוד במקום הטונפות - לפי שאי אפשר לו לעמוד בלי הרהור תורה! - לא קשיא, כאן - בעומד, כאן - במהלך. ומי אמר רבי יוחנן הכי? והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: בכל מקום מותר להרהר בדברי תורה - חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא! וכי תימא, הכא נמי, כאן בעומד כאן במהלך; איני? והא רבי אבהו הוה קא אזיל בתריה דרבי יוחנן, והוה קא קרי קריאת שמע, כי מטא במבואות המטונפות אשתיק. אמר ליה לרבי יוחנן: להיכן אהדר? אמר ליה: אם שהית כדי לגמור את כולה - חזור לראש! הכי קאמר ליה: לדידי - לא סבירא לי, לדידך דסבירא לך - אם שהית כדי לגמור את כולה חזור לראש.

בבלי, ברכות כד ע"ב

תניא כותיה דרב הונא, תניא כותיה דרב חסדא. תניא כותיה דרב הונא: המהלך במבואות המטונפות - מניח ידו על פיו ויקרא קריאת שמע. תניא כותיה דרב חסדא: היה מהלך במבואות המטונפות - לא יקרא קריאת שמע; ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא - פוסק. לא פסק מאי? - אמר רבי מיאשה בר בריה דרבי יהושע בן לוי: עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו [בהם] (יחזקאל כ', 25). רב אסי אמר: הוי מושכי העון בחבלי השוא (ישעיהו ה', 18). רב אדא בר אבהו אמר מהכא: כי דבר ה' בזה (במדבר ט"ו, 31). ואם פסק מה שכרו? אמר רבי אבהו עליו הכתוב אומר: ובדבר הזה תאריכו ימים (דברים ל"ב, 47).

בבלי, ברכות כה ע"א

אתמר: צואה על בשרו, או ידו מונחת בבית הכסא; רב הונא אמר: מותר לקרות קריאת שמע; רב חסדא אמר: אסור לקרות קריאת שמע. אמר רבא: מאי טעמא דרב הונא - דכתיב כל הנשמה תהלל יה. ורב חסדא אמר: אסור לקרות קריאת שמע. מאי טעמא דרב חסדא - דכתיב כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך

בבלי, יומא לא ע"א

אמר רב פפא: צואה במקומה - אסור לקרות קריאת שמע. במה מדובר? אם היא נראית - פשוט [שאסור], ואם היא לא נראית - לא ניתנה תורה למלאכי השרת!
ואמר רבי חנינא: אני ראיתי את רבי שגיהק ופיהק, ונתעטש, ורק וממשמש בבגדו, אבל לא היה מתעטף, וכשהוא מפהק - היה מניח ידו על סנטרו. מיתיבי: המשמיע קולו בתפלתו - הרי זה מקטני אמנה. המגביה קולו בתפלתו - הרי זה מנביאי השקר, מגהק ומפהק - הרי זה מגסי הרוח. המתעטש בתפלתו - סימן רע לו, ויש אומרים: (א) ניכר שהוא מכוער. הרק בתפלתו - כאילו רק בפני המלך! - בשלמא מגהק ומפהק לא קשיא: כאן - לאונסו, כאן - לרצונו, אלא מתעטש אמתעטש קשיא! - מתעטש אמתעטש נמי לא קשיא: כאן - מלמעלה, כאן - מלמטה; דאמר רב זירא: הא מילתא אבלעא לי בי רב המנונא, ותקילא לי כי כולי תלמודאי: המתעטש בתפלתו - סימן יפה לו, כשם שעושים לו נחת רוח מלמטה כך עושין לו נחת רוח מלמעלה.

בבלי, ברכות כד ע"ב

...רבי אבא הוה קא משתמיט מיניה דרב יהודה, דהוה קא בעי למיסק לארעא דישראל, דאמר רב יהודה: כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שנאמר: בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאם ה'. אמר: איזיל ואשמע מיניה מילתא מבית וועדא, והדר אפיק. אזל, אשכחיה לתנא דקתני קמיה דרב יהודה: היה עומד בתפלה ונתעטש - ממתין עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל; איכא דאמרי: היה עומד בתפלה ובקש להתעטש - מרחיק לאחוריו ארבע אמות ומתעטש, וממתין עד שיכלה הרוח, וחוזר ומתפלל; ואומר: רבונו של עולם, יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים, גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו בחיינו, ובאחריתנו רמה ותולעה; ומתחיל ממקום שפסק. אמר ליה: אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה - דיי.

קלמנס מאלכסנדריה, הפאידגוגוס, 2.7

אם נתקף אדם בהתעטשויות, כמו גם במקרה של גיהוקים, עליו להימנע מלהחריד את אלה הניצבים בסמוך לו עם ההתפרצות, ובכך להוכיח את חינוכו הגרוע. במקום זאת, עליו לשלח את הגיהוק בדממה יחד עם יציאת האוויר, כאשר הפה שליו כראוי, ולא בפעירת-פה ובפיהוקים כמו המסכות הטרגיות.

בסיליוס הגדול, פירוש על ישעיהו, 2.77

אולם לנוצרים רבים זה נראה מתקבל למדי להתייחס לסימנים, לצוד אחר אורקלים ולהקשיב למנחשים. אנשים כאלו אומרים שזה סימן, אפילו כאשר אדם מתעטש בזמן שהוא מדבר.

קסיאנוס, שיחות, שיחה 23, פרק 6

בשעה שאנו עומדים בבית משפט בפני שופטים ארציים, כאשר יריבנו עומדים לנגדנו, אם במהלך התביעה והמשפט משתלט עלינו איזה שיעול או יריקה או צחוק או פיהוק או שינה, באיזו רשעות יעורר היריב שלנו את כובד ראשו של השופט לחובתנו.

בבלי, כתובות קד ע"א

ההוא יומא דנח נפשיה דרבי גזרו רבנן תעניתא ובעו רחמי ואמרי כל מאן דאמר נח נפשיה דר' ידקר בחרב סליקא אמתיה דרבי לאיגרא אמרה עליוני' מבקשין את רבי והתחתוני' מבקשין את רבי יהי רצון שיכופו תחתונים את העליונים כיון דחזאי כמה זימני דעייל לבית הכסא וחלץ תפילין ומנח להו וקמצטער אמרה יהי רצון שיכופו עליונים את התחתונים ולא הוו שתקי רבנן מלמיבעי רחמי שקלה כוזא שדייא מאיגרא [לארעא] אישתיקו מרחמי ונח נפשיה דרבי.

